

İslam'da Da'vet ve Da'vet Kitapları Üzerine Bazı Mülahazalar

Ali AKSU*

Özet

Biz bu çalışmamızda İslam'da da'vet ve da'vet kitaplarını ele aldık. Da'vetin tarihi, Hz. Peygamber'in vahyi almasıyla başlamakta ve günümüze kadar bir şekilde gelmektedir. Kur'an'ın ifadesine göre de kıyamete kadar devam edecektir. Da'vetin tebliğ, irşad, vaaz, uyarma, nasihat ve iyiliği emretmek kötülüğü yasaklamakla çok yakından ilişkisi bulunmaktadır. Bu yüzden da'vet kitaplarını tek bir kategoride toplamamız mümkün değildir. Da'vet, Emeviler dönemine kadar aynı minvalde devam etmiş, bu dönemden sonra devlet eliyle değil de ferdi düzeyde gerçekleşmiştir. Da'vet, yavaş yavaş esastan uzaklaşmış ve siyasileştirilmiştir. Gerek müslüman Arap dünyasında gerekse ülkemizde da'vet ile ilgili pek çok kitaplar yazılmış, tezler çalışılmıştır. Çalışmamızda bu kaynaklardan elde edebildiklerimizi yazdık ve bunların genel bir değerlendirmesini yaptık.

Anahtar Kelimeler: Da'vet, kitap, fetih, tarih, nasihat, tebliğ.

Abstract

We dealt with invitation in Islam and invitation's books in this work. The history of invitation of Islam sets out with taking Prophet Mohamed revelation and comes until nowadays one way or another. According to Holy Qor'an, also it will continue until doomsday. Invitation has been related to closely with announcement (tablig), guidance (irshad), Islam sermon (vaaz), warn, advise and to order a kindness and to forbid badness. Therefore to collect invitation's books in only one category, is not possible. Invitation, has continued in this way until Umayyads period, after this period it has carried out with individual level not with governments. Invitation, slowly and by the time, has gone away from it's main soul and made been politized. A lot of books which related to invitation were written and worked thesis both in Arab world and in our country. We wrote only that we acquired books in this work and we made evaluation these as general.

Key Words: Invitation, book, conquest, history, advise, announcement.

---

* Doç. Dr., CÜ İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları ABD Öğretim Üyesi
(aaksu@cumhuriyet.edu.tr).

A-İslam'da Da'vet ve Da'vetçiler

1-Kavramsal Olarak Da'vet

Da'vet, kelime olarak "çağırarak, seslenmek, adlandırmak, dua veya beddua etmek, ziyafete çağırarak, propaganda yapmak" gibi anlamlara gelmektedir¹. Kur'an'da da'vet kelimesi altı ayette geçmektedir. Pek çok yerde de (205 defa) türevleri kullanılmıştır².

Da'vet kelimesi terim olarak ise, özellikle "İslam'a ve İslam esaslarının uygulanmasına çağrı" anlamlarına gelmektedir. Kur'an'da "İslam'a"³, "imana"⁴, "Allah yoluna"⁵, "Allah'ın kitabına"⁶ "hakka"⁷, "hayra"⁸, "kurtuluşa"⁹ ve "esenliğe çağrı"¹⁰ gibi manaları taşımaktadır. Bu ifadeler, da'vetin, İslami inanç ve değerlerin kabul edilip uygulanmasını sağlamayı hedef alan bir faaliyet olduğunu, dolayısıyla hem gayri müslimlere hem de müslümanlara yönelik olabileceğini göstermektedir¹¹.

2-Kur'an'da Da'vet

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde sık sık zikri geçen da'vet ve benzeri kavramların yukarıda zikredilen da'vetin bu anlamlara gelmesi, da'vetle yakından ilgili olan başka kavramların da kullanılmasını getirmiştir. Örneğin tebliğ, irşad, vaaz, nasihat, inzar, tebşir, emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker gibi kavramlar da sözlük anlamları itibarıyla da'vetten farklı olsalar da gayeleri ve uygulamaları bakımından aynı veya yakın anlamları ifade etmektedirler. Bu nedendir ki da'vet kavramı, tebliğ başta olmak üzere diğer kavramlar ile sık sık birbirinin yerine kullanılmıştır¹². Örneğin emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker ilkesi açısından düşünüldüğünde irşadın bütün müslümanlara yönelik bir görev olduğu görülecektir. Bu görev, bir anlamda da'vet görevidir. Da'vetin en kapsamlı olanıdır. İrşada müslim ve gayri müslim fark etmez. Ancak irşad daha çok içe yönelik bir faaliyet olarak müslümanların dinî görevlerini yerine getirmesine katkıda bulunma olarak değerlendirilmektedir¹³. Yine

¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut ty, XIV, 257-258; Ragıp el-İsfahâni, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, Kahire 1961, s. 169-170.

² Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslam'a Da'vet Metodu*, Konya 1994, s. 21-24.

³ es-Saff 61/7.

⁴ el-Hadid 57/8.

⁵ en-Nahl 16/125.

⁶ Al-i İmran 3/23.

⁷ er-Ra'd 13/14.

⁸ Al-i İmran 3/104.

⁹ el Mü'min 40/41.

¹⁰ Muhammed 47/35.

¹¹ Mustafa Çağrı, "Da'vet", *DİA.*, İstanbul 1994, IX, 16.

¹² Çağrı, "Da'vet", IX, 16.

¹³ Bekir Topaloğlu, "İrşad", *DİA.*, İstanbul 2000, XXII, 454-455.

emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l münker tamamen müslümanlara yönelik iyiliği emretmek kötülüğü nehyetmek yönündeki faaliyetler için kullanılan dinî, ahlakî ve hukukî bir görevdir¹⁴. Buradan hareketle yukarıda zikrettiğimiz ve da'vetle çok yakından ilişkili olan kavramları faaliyet kapsamı açısından tikelden tümele doğru şöyle sıralayabiliriz: Vaaz, nasihat, inzar, tebşîr, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ve irşâd çoğunlukla müslümanlara yönelik da'vet faaliyetleridir. Tebliğ ve da'vet ise, hem müslümanlara hem de gayri müslimlere yönelik faaliyetlerdir. Nasihat, inzar ve tebşîr de kısım gayri müslimleri de kapsamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah, Resulullah'ı "Allah'ın da'vetçisi" (dâiyallah)¹⁵ olarak da isimlendirmektedir. Ayrıca ona yüklenen da'vet görevi "da'vet et", "tebliğ et" "hatırlat", "ikaz et", "müjdele" gibi daha pek çok kelimelerle ifade edilmiştir¹⁶. Tebliğ ile aynı kökten gelen ayetler, da'vet manasını ifade etmektedirler. Bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki İslam dininin yegâne yayılma yolu, da'vet ve tebliğden geçmektedir.

Cihad kavramı da da'vet veya tebliğ anlamında anlaşılmalıdır. Zaten İslami literatürde "dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslam'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek" şeklinde genel ve kapsamlı bir anlama sahiptir. Fıkıh terimi olarak ise daha çok müslüman olmayanlarla savaş, tasavvufta ise nefs-i emmâreyi yenme çabası olarak kullanılmıştır. Bizde daha çok fıkhi anlamı revaç bulmuştur. Halbuki önceki tanım daha geniş bir tanımdır. Yoksa cihad, sadece savaş ya da hükümrânlık sağlamak anlamında değildir. Cihad, insanları hakka da'vet etmek, onların inançta ve amelde doğruyu bulmaları için gerekli yolları açmak ve engelleri ortadan kaldırmaya çalışmak yolunda bir vasıttır. Bu nedenle cihad, emri bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker çerçevesinde değerlendirilmiştir¹⁷. Çünkü cihadın ilk ve en temel safhası da'vet olup "i'lâ-yi kelimetullah" (tevhidi yayma) görevinin yerine getirilmesinde da'vet imkânının mevcut olması halinde silahlı savaşa gerek kalmayacaktır.¹⁸ Bir başka ifadeyle teorik olarak cihad da emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münkerin bir parçası sayılmaktadır¹⁹. Nitekim Hz. Peygamber ve Dört Halife döneminde ordu komutanları savaşa başlamadan önce karşı tarafı İslam'a da'vet etmişlerdir.

¹⁴ Mustafa Çağrı, "Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy ani'l-Münker", *DİA.*, İstanbul 1995, XI, 138-139.

¹⁵ Ahzab, 33/45-46; el-Ahkâf 46/31.

¹⁶ el-Maide 5/92; Al-i İmran 3/20; er-Ra'd 13/40.

¹⁷ Bekir Topaloğlu, "Cihad", *DİA.*, İstanbul 1993, VII, 534.

¹⁸ Metin Yurdagür, "İ'lâ-yi Kelimetullah", *DİA.*, İstanbul 2000, XXII, 62.

¹⁹ Çağrı, "Cihad", *DİA.*, İstanbul 1995, XI, 139

Resulullah'ın devlet başkanlarına gönderdiği da'vet mektupları da bunun bir başka örneğidir. İslam'da asıl olan, insanların İslam'a da'vet edilmeleridir²⁰. Çünkü Kur'an'a göre Hz. Muhammed, sadece belirli bir grubun peygamberi değildir. Onun risaleti bütün insanlığı kapsamaktadır²¹. Yine Kur'an'a göre Allah katında geçerli din İslam'dır²² Kısacası İslam'da da'vet esastır. Özellikle Hz. Peygamber'in ve genel olarak müslümanların da'vet çalışmalarında uymaları gereken başlıca metotları göstermesi açısından son derece önem taşıyan "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle da'vet et; onlarla tartışmanı en güzel bir şekilde sürdür"²³ ayeti de da'vetin barışçı metotlarla yapılmasını emretmektedir. Aksi takdirde da'vetin başarılı olması mümkün değildir.

3-Hz. Peygamber'in Hayatında Da'vet

Hiz. Peygamber'in yirmi üç yıl süren risaleti boyunca en yakınında bulunanlardan başlayarak sonunda bütün Arap yarımadasını kapsayan da'vet faaliyetlerinde ulaşılmış bulunduğu başarı, onun uyguladığı da'vet metotlarının son derece tutarlı, makul, mantıklı, sistemli, gerçekçi, olayların gelişimine uygun ve başarıya götürücü metotlar olduğunu göstermektedir. Bu metotların uygulanışında hazırlık, kadrolaşma, kitleleşme ve devletleşme şeklinde dört merhaleden geçildiği görülmektedir. Hiz. Muhammed, peygamber olmadan önce geçirmiş olduğu ruhi ve manevi hazırlıkla peygamberlik için gerekli olan kemale ulaştırıldıktan sonra da'vet faaliyetinin başlangıcında öncelikle etrafında inançlı bir kadro oluşturma gayreti içerisine girmiş, daha sonra bu kadro elemanlarının da katkılarıyla gittikçe genişleyen bir müslüman kitle oluşturulmuştur. Son merhaleden geçildiği ayakta tutacak, başlattığı da'vet faaliyetlerini başka milletlere ve ülkelere taşıracak olan İslam devletini oluşturmuş, hem Allah'ın elçisi hem de bu devletin lideri sıfatıyla komşu ülkelerin devlet başkanlarına da'vet mektupları göndererek sonraki yüzyıllarda hızla gelişecek olan evrensel da'vet çalışmalarını fiilen başlatmıştır²⁴.

Hiz. Peygamber'in da'vet faaliyetlerine dikkatle bakıldığında onun da'vetteki başarısını hazırlayan kendi kişiliğine ve uygulamalarına bağlı âmillerin başında da'vet ettiği dine samimiyetle inancının ve bu dinin ilkelerini bütün ayrıntılarıyla kendi hayatına uygulamış olmasının geldiği görülecektir. Ayrıca muhataplarını ta-

²⁰ Çağrıci, "Da'vet", IX, 16.

²¹ Bkz. el-A'raf 7/158; Seb'e 34/28.

²² Al-i İmran 3/19, 85.

²³ en-Nahl 16/125.

²⁴ Ahmet Önkal, Hiz. Peygamber'in da'vet metodunu hazırlık, kadrolaşma, kitleleşme ve devletleşme olmak üzere dört kısma ayırmaktadır. Geniş bilgi için bk., Önkal, s. 101-238.

nımayaya büyük önem verdiği, onların duygularını, isteklerini ve fert olarak özelliklerini dikkate aldığı, muhataplarına her zaman değer verdiği, ilgi gösterdiği, yakınlaşma teminine gayret göstererek ortak noktalarda birleşme esasından hareket ettiği, af, müsamaha, yumuşaklık, şefkat ve merhameti kin, öfke, zorbalık ve düşmanlığa tercih ettiği aşikârdır²⁵.

Hız. Peygamber'in da'vet faaliyetlerinde başarılı olmasının bir başka âmilî de, Kur'an'ın kendisine gelecek için ümit veren ayetler içermesidir²⁶. Hız. Muhammed söz konusu ayetlerden güç almış, ümitsizlik ve karamsarlığa asla düşmemiştir. Aksine çalışmalarını daima sabır, metanet, azim, inanç ve kararlılıkla sürdürmüştür.

Hız. Peygamber'in da'vet çalışmalarında önem verdiği bir diğer husus da sosyal ilişkilerini aralıksız olarak sürdürmesi ve bu ilişkilerden büyük oranda faydalanmasıdır. Hız. Muhammed'in hayatına baktığımızda müslüman olan ve olmayan akraba ve çevresiyle ilgisini ısrarla devam ettirdiğini görürüz. Evlilik yoluyla dahi da'vet lehine faydalanmış, toplumlari üzerindeki etkilerini göz önüne alarak kabile reislerine özel bir ilgi göstermiş, da'vetini sunmak üzere toplantılar düzenlemiş, çarşı, pazar, panayır ve ev gibi insanların toplu olarak bulunduğu her yerde da'vet faaliyetini sürdürmüştür. Onun da'vet ve tebliğdeki başarısının sebeplerine çalışmalarında hiçbir zaman şahsî menfaat arzusunu katmamış olmasını da ilave etmek gerekir²⁷.

4-İslam Da'vetçileri ve Da'vetin Tarihi

Hız. Peygamber'in –diğer peygamberler gibi- gerçekleştirdiği da'vet faaliyeti, İslam'a göre sadece peygamberlere hasredilmemiştir. İslam'a göre da'vet, müslümanların mutlaka yerine getirmeleri gerekli görevlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Nitekim "Sizden, hayra çağırın, iyiliği emredip kötülüğü engelleyen bir topluluk bulunsun"²⁸ ayeti, da'vet faaliyetlerinin her zaman yerine getirilmesi gereken sosyal bir görev olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Da'vet çalışmaları hiç şüphesiz, Hız. Muhammed'in vahyi almasıyla başladı. Allah Resulü da'veti önce eşi Hız. Hatice'ye sonra beraberlerinde bulunan ve onlarla birlikte yaşayan Hız. Ali'ye sunarak devam ettirdi. Sonra yakınlarına, akrabasına, dostlarına da'veti sundu. Ardından kabilesine, Mekke'ye, dışarıdaki kabilelere suna-

²⁵ Şevki Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Da'vet Metodu*, by ty., s. 85, 153vd.; Al-i İmran 3/159.

²⁶ Bkz., el-Feth 48/1; en-Nasr 110/1-2.

²⁷ Çağrıcı, "Da'vet", IX, 17.

²⁸ Al-i İmran 3/104.

rak da'vet Mekke'nin dışına çıktı. Da'vet faaliyetini, Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın evinde sürdürdü²⁹. Medinelilerin İslam'ı kabul etmeleriyle da'vet burada gelişti, büyüdü. İlk olarak resmi anlamda da'vetçi olarak Mus'ab b. Umeyr Medinelileri İslam'a da'vet etti. İslam'ın Medine'de yayılmasında onun katkısı büyüktür. Çünkü onun da'veti sayesinde Medinelilerden Es'ad b. Zürâre, Üseyd b. Hudayr ve Sa'd b. Muaz gibi tanınmış şahsiyetler müslüman oldular³⁰. Medine'de Mescid-i Nebevînin bitişiğinde yapılan suffede yeni da'vetçiler yetiştirildi. O dönemde hemen hemen herkes birer da'vetçi idi. Çünkü Resulullah'tan öğrendiklerini hem birbirleriyle, hem de aileleriyle paylaşıyorlardı. Bazen de komşu kabilelerden kabile liderleri Allah Resulüne gelerek kabilesine İslam'ı anlatacak da'vetçilerin gönderilmesini istemişlerdir. Bunlardan bazılarında da'vetçiler İslam düşmanları tarafından ihanete uğrayarak şehit edilmişlerdir. Buna örnek olarak Recî' ve Bi'ri Maûne olaylarını gösterebiliriz.

Hicretin sekizinci yılında Resulullah, komşu kabile ve devlet liderlerine İslam'a da'vet mektupları ile da'vet başka millet ve toplumlara sunuldu. Değişik nedenlerle gelişen savaşlarda da İslam'a da'vet görevi yerine getirilmiştir. İslamiyet dinde baskıyı kesinlikle yasaklamış, zor ve baskı altında gerçekleşecek imanın geçersiz olduğunu belirtmektedir. Kin ve nefrete yol açan savaş bir tebliğ vasıtası olarak düşünmek mümkün değildir. Ayrıca inanmayan kimselerin hayatlarının sonuna kadar her an iman etmeleri ihtimali vardır. İmana gelmeleri için onlarla savaşmak, savaş sırasında öldürülenler için bu imkanı ortadan kaldırmaktadır. Şu halde müslümanlara silahlı saldırıda bulunmayan gayri müslimlere karşı öncelikle yapılması gereken şey onlarla savaşmak değil barışçı da'vet yollarına başvurmaktır³¹. Bu anlamda başta Peygamberimiz olmak üzere Dört Halife de bir yere göndereceği ordu kumandanına verdiği talimatın başında savaşmadan önce bölge halkını İslam'a da'vet olmuştur.

İslam'ın savaş politikasına baktığımızda da savaşın bir yönüyle de da'vet olduğunu söyleyebiliriz. Savaşa başlamadan önce karşı tarafı İslam'a da'vet etmenin dışında savaş esnasındaki bazı uygulamalar da da'vet içeriklidir. Örneğin Hz. Ebu Bekir, Üsâme ordusunu Suriye'ye doğru gönderirken başta kumandan olmak üzere askerlere bir konuşma yaptı. Onlara Allah yolunda kafirlerle savaşmayı, hainlik etmemeyi, sözünde durmayı, ganimet malına zarar vermemeyi, korkup çekinmemeyi fesad çıkarmamayı, emirlere karşı gelmemeyi, çocukları, kadınları, yaşlı insanları öldürmemeyi,

²⁹ Ahmet Önkal, "Erkam b. Ebü'l-Erkam", *DİA.*, İstanbul 1995, XI, 305.

³⁰ Hüseyin Algül, "Mus'ab b. Umeyr", *DİA.*, İstanbul 2006, XXXI, 226.

³¹ Ahmet Özel, "Cihad", *DİA.*, İstanbul 1993, VII, 530.

meyve veren ağaçları kesmemeyi, yemek ihtiyaçları dışında koyun, sığır ve develeri boğazlamamayı, manastırlara çekilmiş kimselere dokunmamayı, kendilerine ikram edilen yemekleri Allah'ın ismini anarak yemeyi tavsiye etti. Düşman ile savaş yapmayan bu ordu bazı âsi kabileleri yola getirerek Medine'ye döndü³². Bu tavsiyede de gördüğümüz gibi Müslüman olmayanlar kendi tarihlerinde karşılaştıkları savaşlarla müslümanlar ile yaptıkları savaşları mukayese ettiklerinde farkı göreceklerdir. İşte bu fark, da'vetin bir farklı boyutudur. Savaşta nasıl davranılacağıyla ilgili prensipler ortaya koyan Hz. Ömer savaştan önce karşı tarafla temasa geçilmesini, onlara elçilik heyeti gönderilmesini, bu heyetin onları İslam'a da'vet etmesini istemiştir³³. Bu yüzdendir ki Hz. Ömer döneminde hemen her yerdeki fetihleri kitleler halinde İslam'a gönüllü katılmalar takip etmiş, hiç kimse İslam'ı zorla kabule zorlanmamıştır³⁴.

Hulefâ-i Râşidîn döneminde Asr-ı Saadete oranla da'vet faaliyetinde bir düşüşün yaşandığını söyleyebiliriz. Bunda başta karizmatik bir lider ve da'vetçi olan Hz. Peygamber'in vefatı sonrası gelen bir boşluk önemli rol oynamaktadır. Bu boşluğu halifeler doldurmaya çalışmışlar; ancak bunda Allah Resulü kadar başarılı olmamışlardır. Bir başka neden ise, fetihler sonucu müslümanların sosyal konumlarının iyileşmesi ve dünyevileşme eğiliminin baş göstermesidir.

Da'vette da'vetçinin da'vet için kullandığı pek çok vasıta vardır. Bunlar hitabet, vaa'z, sohbet gibi sözlü, da'vet mektupları, kitap, dergi, broşür gibi yazılı vasıtalarlardır. Bunların dışında belki de diğerlerine oranla daha da önemli olan örnek yaşayıştır.³⁵ Da'vetçinin da'vet ettiği şeye önce kendisinin inanması ve bunu yaşaması gerekir. Hz. Ömer'in Muaviye'yi çok şık ve pahalı elbise giymesinden dolayı uyarması gibi örneklerini çoğaltabileceğimiz uygulamalara müsaade etmemesini bu anlamda algılayabiliriz. Fetihler sadece müslümanların sosyal statülerini değiştirmekle kalmamış, yavaş yavaş yabancı kültürlerle alışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenledir ki Hz. Ömer bu yönde bir takım kararlar almıştır. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de müslüman erkeklerin zimmî kadınlarla evlenmelerine izin verilmesine mukabil³⁶ Hz. Ömer, Medâin Valisi Huzeyfe b. Yemân'dan yahudi asıllı karısını boşamasını istemiştir. Hz. Ömer bu uygulamasıyla fetihlerden sonra yaygınlaşan bu çeşit evliliklerin önüne geçmek istemiş olmalıdır³⁷. Bu-

³² Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", *DİA.*, İstanbul 1994, X, 104.

³³ Fayda, "Ömer", *DİA.*, İstanbul 2007, XXXIV, 49.

³⁴ Fayda, "Ömer", *DİA.*, XXXIV, 50.

³⁵ Önkal, s. 276.

³⁶ el-Maide 5/5.

³⁷ Fayda, "Ömer", *DİA.*, XXXIV, 50.

na benzer örnekler, küçük de olsa Hz. Peygamber dönemindeki anlayıştan yavaş yavaş bir sapmanın olduğunu göstermektedir. İnsanların uğraşları artık farklılaşmaya başlamıştır.

Emeviler dönemine gelindiğinde da'vet anlayışı neredeyse yerini eğlenceye, farklılaşmaya bırakmıştır. Emevi halifelerinin yaşantıları –Ömer b. Abdülaziz hariç- İslam'ı da'vette en önemli vasıta olan örnek yaşantıya uymamaktadır. Bir başka ifadeyle onların yaşantılarına bakan gayri müslimler onlarda İslam'ın özünü bulamamışlardır. İçerisi boşaltılmış, kendilerinin yöneticilerinden alışık oldukları kralların, hakanların hayatlarını görmüşlerdir. Biraz önce belirttiğimiz daha Hz. Ömer döneminde bir Emevi olan Muaviye'nin özündeki dünyevileşme arzusu, devlet olmalarıyla birlikte fazlasıyla gerçekleşmiştir. Cabirî'nin ifadesiyle Dört Halife döneminde din, siyaseti kuruyor ve yönetiyordu. Siyaset, dinin bir uygulaması ve hizmetçisiydi. Emevilerle birlikte siyasetin belirleyicisi ve dinamiği artık ganimet ve kabile asabiyetine dönüşmüştür³⁸. Emevi halifelerinin çoğu, hayatlarını eğlenceye, musikiye, at yarışlarına, avlanmaya, cariyelere tahsis etmeye başlamışlardır³⁹. Böylelikle dünyevileşme kendisini açıkça göstermiştir. Ama buna rağmen Emeviler döneminde ferdi anlamda âlim ve İslam endişesini kendilerinde taşıyanlar da'vet faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Emeviler dönemi ile ilgili söyleyebileceğimiz bir başka husus ise, önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de fetih hareketlerinin devam etmiş olmasıdır. "Emevi halifeleri fetihlerle İslam'ın yayılmasının aynı şey olduğu düşüncesini taşımışlar, dindarlıkları veya siyaset ya da maslahat icabı ordularını sevk ederken İslam'ı bütün dünyaya yayma maksadını gütmüşlerdir. Hatta çok defa kendi ailelerinden seçtikleri kumandanlara verdikleri tâlimatlar, askerlerine yaptıkları konuşmalar, onları savaşa teşvik etmek ve cesaret etmek için yazdıkları mektuplar bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Onların bu gayret ve başarıları sayesinde İslamiyet geniş topraklara yayılarak bir dünya dini haline gelmiştir. Emevi halifelerinin çoğunun dindar olmaması fetih hareketinin bu hedefini değiştirmez. Kaldı ki fetih hareketlerinin yoğun olduğu dönemlerin halifeleri dindarlıkları ile bilinmektedir. Dini kurallara aykırı davranışlarıyla meşhur olan halifelerin zamanları genelde iç karışıklıklarla geçmiş, önemli bir fetih hareketi gerçekleştirilememiştir. Öte yandan Emevi halifeleri, dini vecibeleri ihmal etmekten ziyade istişare

³⁸ Muhammed Abid el-Câbirî, *İslam'da Siyasal Akıl*, çev., Vecdi Akyüz, İstanbul 1997, s. 462, 488.

³⁹ Emeviler döneminde eğlence kültürü ve halifelerin eğlenceye olan düşkünlükleri konusunda detaylı bilgi için bkz., İrfan Aycan, "İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı", *AÜİFD.*, Ankara 1988, XXXVIII, 166 vd..

temeline dayanan ve ehliyeti esas alan hilafet sistemini değiştirmek ve onun yerine kuvvete dayanan ve verasetle intikal eden saltanat uygulamasını başlatmak yüzünden tenkit edilmişlerdir⁴⁰.

Emeviler döneminde da'vetin siyasi amaçlı yapılışına şahit olmaktayız. Örneğin Emeviler dönemindeki muhalif gruplardan başta Hâriciler olmak üzere Hz. Ali taraftarları, Abdullah b. Zübeyr gibi gruplar insanları artık kendi saflarında olmaya da'vet etmişlerdir. Siyasi da'vet, dinî da'vet ile bütünleşmiştir. Her bir siyasi grup, hem bu dünyada hem de ahirette kurtuluşun kendilerinde olduklarını iddia etmiş ve dolayısıyla kendilerine da'vet etmişlerdir.

Emeviler dönemindeki siyasi amaçlı da'vet, (da'vet istismarı) Abbasiler tarafından da yürütülmüştür. Belki de siyasi da'vetin tam teşekküllü biçimde yürütülmesi Abbâsî Devleti'nin kuruluşuna götüren Abbâsî ihtilal hareketinde gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in Akabe'de gerçekleştirdiği gizli görüşmeler, Abbâsî ihtilal hareketine ilham vermiştir. Tıpkı Hz. Peygamber'in yaptığı gibi hareketin organizatörü ve fikir babası Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas, on iki nakib ve bunlara bağlı yetmiş dâî ile büyük bir gizlilik içerisinde da'vet faaliyetini sürdürmüş ve sonuca ulaşmıştır⁴¹.

Da'vet çalışmaları, Türklerin müslüman olmalarından sonra da devam etmiştir. Karahanlı ailesinin, Samanî emîrini karşılaması, onun bir süre fertleri arasında ikameti ve bunu takiben İslam davetçilerinin bu bölgeye peşpeşe ulaşması, Abdülkerim Satuk Buğra Han 'ın İslam dinini kabulüne sebep olmuştur⁴². Abdülkerim Sâtuk Buğra Han, Karahanlı hükümdarlarından İslam'ı ilk kabul eden hükümdar olarak bilinmektedir⁴³. Abdülkerim Satuk Buğra Han ile ilgili en önemli sorun, onun kimliği, doğum tarihi ve müslüman olmasıyla alakalıdır. Bu konularla ilgili kaynakların verdiği bilgiler de pek yeterli ve tutarlı değildir. Örneğin İbnü'l-Esir, Satuk'un İslam'a giriş sebebini, gördüğü rüyaya bağlamaktadır. Buna göre Satuk, rüyasında, gökten bir adamın indiğini ve kendisine müslüman olmasını söylediğini gördü. Bunun üzerine Satuk uykusunda müslüman oldu. Sabah olduğunda da müslüman oluşunu ızhar etti⁴⁴. Buradan onun müslüman olmasına neden olan şeyin görmüş olduğu rüya olduğu sonucu çıkmaktadır. Bir başka rivayette ise, müslüman oluş sebebi olarak onun Buhara'dan gelen

⁴⁰ İsmail Yiğit, "Emeviler", *DİA.*, İstanbul 1995, XI, 94-95.

⁴¹ Abbâsî ihtilal hareketi hakkında detaylı bilgi için bkz., Nahide Bozkurt, Ali Aksu, *Emevî Devleti'nin Yıkılışı*, İstanbul 2007, 171-191.

⁴² *İA*, VI, 253.

⁴³ Necef Ekber, *Karahanlılar*, İstanbul 2005, s. 58.

⁴⁴ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, redaktör, H. Dursun Yıldız, (Komisyon), İstanbul 1992, VI, 34-35.

müslüman kafilenin ibadet edişinden etkilenmesi verilmektedir. "Satuk on iki yaşını doldurunca kendisinden önceki hükümdar çocuklarında bulunmayan çok güzel, gösterişli, zeki, zihni temiz, iyi anlayışlı, akıllı bir genç oldu. Bu sırada Buhara'dan bir kabile geldi. Satuk onların getirdiklerini görmek, taşıdıklarından haraç almak için Artuç'a gitti. Buranın valisi olan Nasr es-Sâmânî onu iyi karşıladı ve ikramda bulundu. Öğle vakti olunca müslümanlar namaz kılmak için kalktılar. Satuk henüz kendisine takdim edilen saadetin farkında değildi. Namaz kılanlara uzaktan bakıyordu. Namazdan sonra Nasr'a yaptıkları şeyin ne olduğunu sordu. O da "Bize her gün beş vakit namaz farz kılınmıştır" şeklinde cevap verdi. Satuk "Bunu size kim farz kıldı" dedi. Nasr, Allah'ı güzel adları, yüksek sıfatlarıyla anlatmaya başladı. İslam'ın farz ve sünnetlerini Peygamberimizin dilinden sayıyor, İslamiyet'in güzelliklerinden ve menâkibinden bahsediyordu. Nasr, bunları anlatınca, Satuk "İşte Allah bu. O, ibadete ne kadar layık...dedi". Ardından İslam'ı din olarak kabul etti. Yanındaki adamlardan da müslüman olmalarını istedi"⁴⁵.

Gazneli Mahmud, Horasan'da iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Samani Devleti'nin sınır bölgeleri olan Sistan, Cüzcân, Çağâniyân, Huttel ve Hârizmi kendi kontrolü altına aldı. Mahmud daha sonra o döneme kadar putperest bir bölge olan Gur'u kontrol altına almaya çalıştı. İslam dininin esaslarını öğretmek için bu bölgeye hocalar tayin etti. Gazneli Mahmud, Samânî Devleti topraklarının büyük bir kısmı üzerinde hâkimiyetini kabul ettirdikten sonra Hindistan üzerine yöneldi ve burada İslam dinini yaymaya çalıştı⁴⁶.

İslamî da'vetin yayılmasında fetih hareketlerinin, tüccarların ve tasavvuf sahiplerinin de payları oldukça büyüktür. İran, Horasan, Mâverâünnehir gibi bölgelerle Afrika'nın çeşitli yörelerinde İslam'ın yayılışı bu tür da'vet faaliyetleriyle gerçekleşmiştir. Doğu Afrika ülkeleri ile Uzakdoğu Asya ülkelerinin -Hindistan, Çin, Endonezya, Malezya ve Filipinler- çoğunda ve Balkanlarda İslam'ın yayılışı daha çok tüccarların ve müslüman da'vetçilerin (sûfilerin) ve yabancıların eline düşen esirlerin tebliğ faaliyetleri sonucu gerçekleşmiştir. Sûfilerin desteğiyle İslamî da'vetin yayıldığına örnek olarak Nijerya'yı verebiliriz. Nijerya'da İslam'ın yayılmasında Kâdiriyye ve Ticâniyye tarikatlarının, bilhassa XX. yüzyılın ikinci yarısında önemli rol oynamıştır⁴⁷. Keza Orta Afrika'da da Ticâniye ve Müridiyye tarikatlarının İslam'ın yayılmasında etkileri büyüktür⁴⁸.

⁴⁵ Necef Ekber, s. 58.

⁴⁶ Erdoğan Merçil, "Gazneliler", *DİA.*, İstanbul 1996, XIII, 481.

⁴⁷ Ahmet Kavas, "Nijerya", *DİA.*, İstanbul 2007, XXXIII, 111.

⁴⁸ Kavas, "Orta Afrika", *DİA.*, XXXIII, 399.

Elbetteki bu sadece Nijerya'ya ve Orta Afrika'ya ait değildir. Afrika'nın tamamı, Asya ve Balkanların çoğu şehirlerinde İslam'ın yayılmasında sûfîlerin önemli bir katkısı vardır. Tüccarların katkısı da sûfîlerin katkısı kadar olmasa da küçümsenemeyecek boyuttadır. Örneğin Orta Afrika'da İslam'ın yayılmasında Arap tüccarların katkıları inkar edilemez. Bu bölgeye Arap tüccarlar, Güney Çad ile Batı Sudan'dan geliyorlardı⁴⁹. Yine İslamiyet'in Filipinler'deki Sulu takım adalarında yayılmasında sûfî bir Arabın gayretleri büyüktür. Tuan Şerif Evliya da denilen Kerim el-Mahdum adında bir sûfî Arap 1380 yılında Buansa'ya (bugünkü Jolo) gelerek mahalli idarecilerin izniyle diğer Sulu adalarını gezip İslamî da'vette bulunmuştur⁵⁰. Da'vetin tüccarların yanında Müslüman askerler vasıtasıyla yayılmasına Finlandiya'da İslamiyet'in yayılmasını örnek olarak gösterebiliriz. Finlerin İslamiyet'le tanışmaları Rusya'nın hâkimiyeti altında buldukları yıllara (1809-1917) rastlamaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Tataristan'ın başşehri Kazan'ın kuzeybatısındaki Nijni Novgorod civarında yaşayan Tatar asıllı müslümanlar ticaret yapmak amacıyla Finlandiya topraklarında görünmeye başladılar. Daha ziyade seyyar satıcılıkla uğraşan bu insanlardan başka, o tarihlerde Rus ordusunda görev yapan müslüman askerlerle merkezden gönderilen birtakım müslüman memurlar da Finlandiya'nın çeşitli yerlerine dağıldılar. Dağıldıkları yerlerde İslamiyet'in yayılması için çalıştılar⁵¹. Aynı şekilde İslamiyet, Batı Afrika ülkelerinden Gabon'a, XIX. yüzyılın sonlarına doğru ayaklanmaları bastırmak için Senegal'den getirilen müslüman askerler, yine Fransızların elinde bulunan Batı Sudan ile bu bölge arasında gidip gelen tüccarlar ve buraya sürgüne gönderilen Şeyh Ahmedü Bamba ile Samori Turi vasıtasıyla girmiştir⁵². Bunun örneklerini çoğaltmamız mümkün; ancak çalışmamızın esas konusu bu olmadığı için kadariyla yetineceğiz.

Buraya kadar anlattıklarımızdan şu anlaşılmaktadır: Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra da da'vet faaliyeti onun da'veasını üstlenenler tarafından günümüze kadar değişik şekillerde devam etmiştir. Zaten bu durumu yani İslam da'vetini sürdürecektir bir grubun mutlaka olacağını Rasulullah'ın kendisi de açıkça belirtmiştir⁵³. Sayıları çok az da olsa, faaliyetleri bir topluma teşmil edilmeyecek kadar zayıf kalarak Allah'ın İslam'a da'vetleri sebebiyle bu ümmete verdiği "hayırlılık" vasfını⁵⁴ devam ettiremeseler de bir takım gay-

⁴⁹ Kavas, "Orta Afrika", XXXIII, 399.

⁵⁰ İsmail Hakkı Göksoy, "Filipinler", *DİA.*, İstanbul 1995, XIII, 85.

⁵¹ Ali Köse, "Finlandiya", *DİA.*, İstanbul 1996, XIII, 113.

⁵² Davut Dursun, "Gabon", *DİA.*, İstanbul 1996, XIII, 274.

⁵³ Buhârî, *Tevhid* 29; Müslim, *İman* 247; *İmâret* 170, 171, 173.

⁵⁴ *Al-i İmran* 3/110.

retli insanlar vasıtasıyla, bazen harp ve çarpışmalar yoluyla, bazen anlatarak ve ikna ederek, bazen daha değişik vasıta ve şekillerle İslam, bugüne gelinceye kadar pek çok ülkede yayılma imkânı bulmuş; dünyada müntesibi en fazla dinler arasında yer almıştır⁵⁵.

Yukarıdan bu yana anlattıklarımızdan yine anlaşılacağı üzere da'vet çalışmalarının daha çok Ehl-i sünnet tarafından yapıldığını görmekteyiz. Ehl-i sünnet dışı bazı zümreler de da'vet faaliyetlerinde bulunmuşlar, ancak onların çalışmaları daha çok siyasi maksatlarla yürütülmüştür. Hatta bunun için bazı özel da'vetçiler (duât) dahi yetiştirmişlerdir. Yalancı peygamberlerin propagandalarına, Emevilerle Abbâsîlerin iktidarı ele geçirme çabalarına, Hâşimîler, Şiîler, Fâtımîler, İsmâîlîler, Karmatîler, Bâtınîler ve Dürzîler gibi muhtelif Şiî fırkaların faaliyetlerine de da'vet denilmiştir. Dolayısıyla da'vet, asli amacından uzaklaşmış ve siyasi içerikli olmaya başlamıştır⁵⁶. Dâî kavramı, her ne kadar Mu'tezile, Zeydiyye ve Abbâsîlerde nadiren kullanılmakla birlikte en çok İsmâiliyye, Karmatîler ve Dürzî tarihinde göze çarpmaktadır. Bu konuda müstakil çalışma da yapılmıştır⁵⁷. Bu tür mezhebi yayma ya da bir mezhep için da'vette da'vetçilerin ilmî manada yetiştirilmeleri oldukça önemlidir. Bunun için başkalarının sordukları sorulara rahatça cevap verebilecek ve bundan dolayı mahcup olmayacak derecede bilgilendirilmelerini sağlayacak bir öğretim planı uygulanmıştır. Genellikle Fâtımîler devri dâîleri Kur'an-ı Kerim, tefsir ve te'vil, fıkıh, hadisin bütün dalları, da'vet nazariyesi, münazara üslubu, dinî kıssalar, bid'at ehli ve zındıklarla ilgili bilgiler, felsefe ve özellikle sudûr felsefesi, mantık, fizikî âlemdaki müşahhas meselelerin manevî âleme uygulanması gibi konularda esaslı bir eğitim ve öğretim görmüşlerdir⁵⁸. Fâtımî dâîler, iyi bir eğitim ve öğretimin yanında ayrıca dindar, ahlakî ve dinî faziletlere sahip örnek insan, organizasyon ve yönetimde başarılı, görevine samimi bir şekilde bağlı ve dürüst olması gereken dâînin, bunlardan başka imama yahut kendisinin üstündeki görevliye itaat ve sadakat göstermesi de başta gelen özellikler arasında kabul edilmiştir. Bu tür da'vetlerin bir başka özelliği de da'vet faaliyetlerini genellikle gizli ve ihtilalci metotlarla yürütmek olmuştur⁵⁹. Halbuki İslam Peygamber'inin gerçekleştirdiği da'vet, asla ihtilal karakterli bir da'vet olmamıştır. Çünkü ihtilalci bir da'vette şiddet, tarafgirlik vardır.

⁵⁵ Önkâl, s. 413.

⁵⁶ Çağrıci, "Da'vet", IX, 18.

⁵⁷ Mustafa Gâlib, *Târihu'd-Da'veti'l-İsmâ'iliyye*, Beyrut ty.

⁵⁸ Mustafa Öz, "Dâî", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 420.

⁵⁹ Öz, "Dâî", *DİA*, VIII, 421.

İslam dünyasında teşkilâtli tebliğ ve da'vet çalışmaları son yüz yılda başlamıştır. Gerçi Hıristiyanlık dünyasının Afrika'da sömürgecilik hareketiyle birlikte sürdürdüğü yoğun misyonerlik çalışmaları karşısında Osmanlılar da 1870'li yıllarda İstanbul'da da'vet amaçlı bir teşkilât kurmuşlarsa da Osmanlı-Rus Savaşı (1878) yüzünden söz konusu teşkilât faaliyetlerini sürdürememiştir. 1910 yılında Reşid Rıza Kahire'de Dârü'd-da've ve'l-irşâd isimli bir teşkilât kurmuştur. Söz konusu teşkilâtın kuruluş amacı, hem gayri müslimler arasında İslam'ı yayacak hem de müslümanların dini yönden aydınlanmalarını sağlayacak da'vetçiler yetiştirmektir. Bu tür teşkilâtlar daha sonraları Hindistan'da kurulmaya başlamıştır. Ecmîr'de *Encümen-i Hâmî-yi İslam*, Haydarâbâd'da *Encümen-i Tebliğ-i İslam*, Kanpûr'da *Medrese-i İlahiyat*, Pencap'ta *Encümen-i İşâat ve Ta'lim-i İslam*, Delhi'de *Encümen-i Hidayet-i İslam* kurulmuştur. 1910 yılında bu tür kurumların sayısı yirmi dokuzu bulmaktaydı. Ancak bunların çoğu misyoner teşkilâtı gibi özellikle dini propagandayı⁶⁰.

Bugün bazı İslam ülkelerinde modern imkânlardan da faydalanılarak İslam dinini dünyaya tanıtacak ve İslam da'vetini yaşatılmasını sağlayacak ehliyetli kadrolar yetiştirmek amacıyla öğretim kurumları tesis edilmiştir. Kahire'deki Câmîatü'l-Ezher, Mekke'deki Câmîatü Ümmî'l-Kurâ, Medine'deki el-Câmîatü'l-İslamiyye ve Riyad'daki Câmîatü Muhammed b. Suud'a bağlı Külliyyetü'd-da've ve Usûlü'd-din adlı fakülteleri bunlar arasında sayabiliriz. Bu tür resmi kuruluşların dışında bazı İslam ülkelerinde gönüllü vakıf ve cemiyetler de da'vet faaliyetlerini üstlenmişler ve halen de üstlenmektedirler. Örneğin Pakistan'daki *Cemâat-i Tebliğ* ve *Cemâat-i İslâmî* buna örnek olarak gösterilebilir. Yine günümüzde da'vet faaliyeti denildiği zaman akla Mekke'de kurulan "*Râbitatü'l-Alemi'l-İslâmî*" (*Muslim World League, Dünya İslam Birliği*) akla gelmektedir. 18 Mayıs 1962 yılında hac sırasında düzenlenen Genel İslam Konferansında alınan kararla kurulmuştur. Kuruluş amacı, o dönemin siyasi ve sosyal olaylarına bir tepki olarak doğmuştur. Genel de İslam coğrafyasını tehdit eden komünizme karşı halkı korumak ve o yıllarda İslam ülkelerinde aşırı boyutlara ulaşmış olan milliyetçilik hareketlerini durdurmak idi. Ancak ana hedefi ise, İslam ülkeleri ve müslüman toplumların maddi ve manevi ilerlemesini sağlamak, aralarındaki birliği ve dayanışmayı temin etmek ve İslam mesajını (da'vet) bütün dünyaya duyurmaktır⁶¹. Teşkilat bir heyetle çalışmaktadır. Heyetin başkanı Suudi Arabistan'ın başmüftüsü, meclis üyeleri ise da'vet alanında İslam dünyasında isim yapmış

⁶⁰ Çağrıcı, "Da'vet", IX, 18.

⁶¹ Mustafa L. Bilge, "Râbitatü'l-Alemi'l-İslâmî", *DİA.*, İstanbul 2007, XXXIV, 379.

kimselerdir. Bunların başında Hindistanlı Ebü'l-Hasan en-Nedvî, Mısırlı Saîd Ramazan, Pakistanlı Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, Faslı Allâl el-Fâsî gibi âlim ve devlet adamlarından oluşmaktadır.

Teşkilat, İslamî prensiplere uygun yaşamları konusunda müslümanları aydınlatmak, İslam'a hizmet için çalışan kişi ve kurumların çalışmalarına destek vermek, aralarında işbirliği ve tecrübe aktarımını sağlamak, İslam'a da'vet konusunda yeni metotlar geliştirmek ve uygulamak, iletişim ve kültür alanlarında İslam ülkeleri ve müslüman toplumların seviyesini yükseltmek, müslümanları aydınlatıcı toplantılar düzenlemek, yayınlar yapmak, eğitilmiş ve bilinçli kadrolar için burslar vermek gibi pek çok fonksiyonu yerine getirmektedir⁶².

Da'vet faaliyetlerinde önemli bir yeri olan Hind-Pakistan alt kıtasında kurulan en büyük İslamî teşkilâttan biri, hiç şüphesiz ki *Cemâat-i İslâmî*'dir. Teşkilat, 1941 yılında kurulmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu bölgeler İngilizlerin sömürsü altında idi. Bu nedenle söz konusu teşkilâtın kuruluş amacı, öncelikle sömürgecilerin istilası altında bulunan coğrafyada İslamî uyanışı başlatmaktır. Genel olarak teşkilâtın amacı ise, Kur'an ve Sünnet rehberliğinde İslam'ın sosyal hayata yerleşmesini sağlamaktır. Teşkilata göre İslam, sadece Allah ile insan arasında bir ilişki değildir. İslam, sosyal, ekonomik, siyasi, hayatı da düzenlemelidir. Müslümanlık sadece bir inanç olmayıp tam bir hayat tarzıdır. İlhamını Hz. Peygamber örneğinden ve İslamî tecdid ve ihya geleneğinden almaktadır. Materyalizme ve komünizme karşı mücadele vermektedir. Teşkilatın kurucusu Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî ve üyeleri hem da'vet alanında hem İslamî alanda pek çok çalışmalara imza atmışlardır. Ünlü şair ve düşünür Muhammed İkbal, yine İslam ve batı dünyasında meşhur olmuş olan Muhammed Hamidullah, Ebul Hasan Ali Nedvî gibi daha pek çok âlim bu teşkilâta yer almıştır⁶³.

Yine aynı bölgede kurulmuş bir başka da'vet teşkilâtı da *Cemâat-ı Tebliğ*'dir. *Tebliğ-i Cemâat*, *Tahrik-i İman* ve *Dini D'avet* adlarıyla da bilinen teşkilât, 1926 yılında Hindli âlim Mevlana Muhammed İlyas tarafından Delhi'de kurulmuştur. Cemâaati İslamî'nin aksine Cemâat-i Tebliğ, İslam tarihinde siyaseti önemsiz, hatta gereksiz sayan ve dinden ayrılabilceğini öne süren ilk harekettir. Bu nedenle liderler iman tazelemeyi, tebliğ ruhu aşlamayı, İslamî bilgiyi elde etmeyi ve yaymayı, iyiliği emredip kötülükten

⁶² Bilge, *Age.*, XXXIV, 379.

⁶³ M. Manazır Ahsan, "Cemâat-i İslâmî", *DİA.*, İstanbul 2007, XXXIV, 291-293.

sakındırmayı teşvik ederken her türlü siyasetten uzak durmayı istemektedir⁶⁴.

Teşkilât, İngilizlerin sömürgesi altında kurulduğu için onlarla çatışmaya girmek yerine istilacılara karşı koyabilecek herhangi bir oluşumun da önüne geçmiş oluyordu. Bu teşkilâta muhalif olarak Cemâat-i İslâmî ortaya çıkmıştır. Aralarında yöntem ve düşünce açısından oldukça önemli farklılık bulunduğu için her iki teşkilât birbirleriyle anlaşmamışlardır. Cemâat-i Tebliğ'in ileri gelenleri, Cemâat-i İslâmî'nin lideri Mevdudi aleyhine fetva dahi çıkarmaktan kaçınmamıştır⁶⁵.

5-İslam Da'vetinin Yayılmasını Kolaylaştıran Etkenler

Müslümanların da'vet faaliyetlerini kolaylaştırmada şahsi çabalarının yanında İslam'ın yapısından kaynaklanan âmiller de etkili olmuştur. Bu âmillerin başında İslam inancının aklî, mantıkî ve kolay kabul edilebilir olması gelmektedir. Örneğin müslüman olmak isteyen bir kimsenin sadece kelime-i şahadet getirmesi yeterlidir.

İslam da'vetini kolaylaştıran bir başka etken, ibadetlerin insanla Allah ilişkisini görkemli bir şekilde yansıtmaya yanında zengin bir ahlaki ve sosyal muhteva içermesidir. Başlıca ibadetlerden namaz, insanların Allah huzurundaki eşitliğini, İslam birliği ve kardeşliğini; oruç zenginlere yoksulların şartlarını yaşatmayı ve dayanışma duygusunu geliştirmeyi; zekât, fitır sadakası ve kurban paylaşma duygu ve iradesini geliştirmeyi hedeflemektedir. Hac, ise çeşitli dil, renk ve ırklara mensup insanların bir araya gelmelerini, kardeşlik kurmalarını sağlamaktadır⁶⁶.

Günümüz müslümanları, insanlığa İslam'ı tebliğ eden ve bu uğurda pek çok sıkıntılara göğüs geren ve örnek bir toplum oluşturarak İslam'a da'vet vazifesini bütün müslümanlara miras olarak tevdi eden Hz. Peygamber'den birkaç nesil sonra maalesef da'vet görevi yeterince yerine getirememişlerdir. Müslümanlar birer birer gayri İslami düşünüş ve yaşayışlara kayarak örnek olma vasfını kaybetmişlerdir. İnsanlığın sapkınlığına hidayetini eşsiz prensiplerini nazarî ve amelî tebliğleriyle sunarak kurtuluşa vesile olmayı başaramamışlardır.

B- İslam Dünyasında Yapılan Da'vet Kitapları

1-Da'vet Kitaplarının Tarihi

Çalışmamız esnasında, önceki asırlarda da'vetle ilgili olarak müstakil bir esere rastlayamadığımızı belirtmeliyiz. Bu alanda ça-

⁶⁴ Ahsan, "Cemâat-i Tebliğ", *DİA.*, İstanbul 2007, XXXIV, 294.

⁶⁵ Ahsan, Aynı yer.

⁶⁶ Çağrı, "Da'vet", IX, 17-18.

İşma yapmış Önkal da bu durumu üzümlere ifade etmektedir⁶⁷. Ancak bazı eserlerde "Emir bi'l-Ma'ruf ve Nehiy ani'l-Münker", "Hikmetle ve Güzel Öğütü Da'vet" başlıklı bölümlerin yer aldığı görülmektedir. Da'vet ile ilgili yazılanlar da'vet, tebliğ, irşad, inzar, tebşir gibi konularla ilgili ayetlerin tefsirlerinde ve hadis kaynaklarında geçmiştir. Ya da siyer ve fütüh kaynaklarında olayların arısına serpilmiştir. Da'vetle ilgili olarak özel bir kurum da söz konusu olmamıştır⁶⁸.

Arap dünyası ile Türkiye'de yapılmış olan da'vet kitapları konusundaki tahlili Ahmet Önkal şu şekilde vermektedir:

"...Esefle kaydedelim ki konuyla yakından ilgilendiğim üç seneyi aşkın bir zamandan beri bu çok mühim hususla doğrudan alakalı hemen hemen hiçbir çalışmaya rastlayamadık. Arap aleminde neşredilmiş genel hatlarıyla da'veti işleyen bazı kitaplar, konuya nispeten ışık tutuyordu. Bunlar arasında hususıyla Abdülkerim Zeydan'ın "*Usulü'd-Da've*" isimli kıymetli eseri, İslami esaslar ve müesseseleri uzunca izah eden birinci bölümü bir tarafa bırakacak olursak ikinci bölümüyle da'vet metotları hakkında genel bilgiler getiriyordu. Da'vet sahasındaki bilgi ve tecrübelerini günümüz da'vetçilerine derli toplu bir şekilde sunan muhterem Fethi Yeken'in "*Müşkilâtü'd-Da've ve'd-Dâ'iyeye*" adlı kitabı da özellikle da'vetçilerin yetiştirilmesi meselesi üzerine eğiliyordu..."⁶⁹. Elbette ki Önkal'ın bu ifadesi yaklaşık bundan yirmi yıl öncesine aittir. Ancak yine de gerçekten yazılan kitapların sayısı azdır. Daha sonraları pek çok kitap yazılmıştır. Biz bunlardan sadece tespit edebildiklerimizi burada veriyoruz. Eminim ki Batı âleminde de bu konuyla ilgili yine müslümanlar tarafından çalışmalar yapılmıştır. Bunun ayrı ve özel bir çalışma olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla Batı'da yapılmış çalışmalara değinemeyeceğimizi burada belirtelim.

2-Türkiye Dışında İslam Coğrafyasında Da'vet Kitapları

İslam dünyasında da'vetle ilgili eserler, yoğun bir şekilde 1960'lı yıllardan sonra yani İslam ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra telif edilmeye başlanmıştır. Şimdi Türkiye dışındaki İslam coğrafyasında da'vet ile ilgili yapılan kitap çalışmalarından bazılarının isimlerini burada vermek istiyoruz:

Abbas Mahmud el-Akkâd, *el-İslam, Da'vetun Âlemiyyün*, Beyrut ty.

Abdulhalik Pirzade, *Ehemmiyyetü'd-Da've ve't-Teblîğ fi'l-İslâm ve medâ Vücûbi İhtimâmi'l-Müslimin*, Kahire 1993.

⁶⁷ Önkal, s. 270.

⁶⁸ Saka, s. VII (Önsöz).

⁶⁹ Önkal, s. XIV.

Abdurrahman Hasan Habenneke Meydânî, *Fikhü'd-Da'veti İllallah; Fikhü'n-Nush ve'l-İrşâd ve'l-Emri bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyi ani'l-Münker*, Dimaşk 1996.

Abdu'l-Ğanî Muhammed Saîd, *Uslûbü'd-Da'veti'l-Kur'âniyye Belâğaten ve Menhecen*, by 1983.

Abdurrahman Halil İbrâhim, *Devrüş-Şi'r fî Ma'reketi'd-Da'veti'l-İslâmiyye: Eyyâmü'r-Resûl*, Cezayir 1971.

Abdülğanî ed-Dekir *ed-Da'vetu mine'l-Kur'an ile'l-Kur'an*, Beyrut ty.

Abdülkerim Zeydan, *Usûlü'd-Da've*, Bağdat 1975.

Abdü's-Samed Rahmani, *Cemâ'at-i İslâmî ki Da'vet*, Deoband 1933.

Ahmed Faiz, *Tarîku'd-Da've fî Zilâli'l-Kur'an*, Beyrut 1978.

Ahmed Fuad Seyyid, *Târihu'd-Da'veti'l-İslâmiyye fî Ahdi'n-Nebî ve'l-Hulefâ-i Râşidîn*, Kahire 1994.

Ahmed Alüş, *ed-Da'vetü'l-İslâmiyye Usûlühâ ve Vesâilühâ*, Beyrut 1987.

Ahmed b. Nafi' b. Süleyman Mevri, *el-Hikme ve'l-Mev'izeti'l-Hasene ve Eseruhumâ fi'd-Da'veti İllallah fî Dav'i'l-Kitâb ve's-Sünne*, Cidde ty.

Ali Abdülhalim Mahmûd, *Alemiyetü'd-Da'veti'l-İslâmiyye*, Mansure 1992.

Ali Abdülhalim Mahmûd, *Fikhü'd-Da've İllallah*, Mansure 1991.

Ali Cadü'l-Hak, *Ed'û ilâ Sebîlu Rabbik: el-Kismü'l-Evvel: Rusul min Tarâiki'd-Da've*, yy ty.

Ebubekir Zikrî, *ed-Da'vetü ila'l-İslam*, Kahire 1962.

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tezkiretü'd- Du'âti'l-İslam*, Beyrut 1966.

Ebu'l-Hasan en-Nedvî, *Ricâlü'l-Fikr ve'd-Da'veti fi'l-İslam*, Dimaşk 1965.

Emin Abdülazîz, *ed-Da've: Kavâid ve Usûl*, İskenderiye 1989.

Hammud b. Câbir Hârisî, *Da'vetü'n-Nebî li'l-Arab: el-Mevzu' el-Vesile el-Üslûb*, Riyad 1998.

Hanefî Abdullah, *ed-Da'vetü'l-Âmme*, Kahire 2000.

Hasan el-Benna, *Müzekkirâtü'd-Da'veti ve'd-Dâiyeti*, Beyrut 1966.

Hasan İsa Abdüzzahir, *ed-Da'vetü'l-İslâmiyye fî Ğarbi Ifrikiyye ve Kıyâmu Devleti'l-Fevlani*, Riyad 1981.

Hasan Meâyirci, *el-Hey'etü'l-Alemiyye li'l-Kur'âni'l-Kerim: Zarûre li'd-Da've ve't-Teblîğ*, Doha 1991.

Hüseyin ez-Zehebî, *Müşkilâtü'd-Da've ve'd-Duât*, Kahire 1977.

Mikdad Yalçın, *Minhâcü'd-Da've ile'l-İslam fi'l-Asri'l-Hadîs*, by 1969.

Muhammed Abdülkadir Hâtim, *ed-Da'vetü'l-İslâmiyye ve Echizetü'l-İ'lâm*, Kahire 1996.

Muhammed Ahmed el-Adevî, *Da'vetü'r-Rüsül İllallah*, Beyrut 1965.

Muhammed Ebu Zehre, *ed-Da've ile'l-İslam*, Kahire 1973.

Muhammed Fuad Seyyîd, *Târihu'd-Da'veti'l-İslamiyye, fi Ah-di'n-Nebiyi ve Hulefâ-i Râşidîn*, Kahire 1994.

Muhammed Gazali, *ed-Da'vetü'l-İslâmiyye*, by 1980.

Muhammed Gazali, *fi Mevkibi'd-Da've*, Mısır 1957.

Muhammed Hasan Hımsî, *ed-Duât ve'd-Da'vetü'l-İslâmiyyeti'l-Muâsıra*, Beyrut 1991.

Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *Müşkilâtü'd-Da'veti ve'd-Duât*, Kahire 1977.

Muhammed el-Hıdr Hüseyin, *ed-Da'vetu ile'l-İslâh*, Kahire 1346.

Muhammed Râvî, *Da'vetü'l-İslâmiyye Da'vetu Âlemiyye*, Riyad 1995.

Muhammed Seyyid Vekîl, *Üsüsü'd-Da've ve Adâbu'd-Duât*, Kahire 1979.

Muhammed Yusuf ed-Dihlevî, *Cemaatü'd-Da've ve't-Teblîğ ve Menhecuhâ fi'd-Da've*, Karaçi 2004.

en-Nedvî, *Târihu'd-Da'veti'l-İslamiyye fi'l-Hind*, by 1370.

Nevfel Abdurrazzak, *ed-Da'vetü ile'l-İslam*, Kahire ty.

Rauf Şelebî, *ed-Da'vetü'l-İslâmiyye fi Ah-dihi'l-Mekki: Menâhicuhâ ve Gâyâtihâ*, Kuveyt 1982.

Sâdık Emin, *ed-Da'vetü'l-İslamiyye*, Amman ty.

Saîd b. Ali b. Vehf el-Kahtânî, *Fıkhu'd-Da've fi Sahîhi'l-İmam el-Buhârî*, Riyad 1421.

Saîd b. Ali b. Vehf el-Kahtânî, *el-Hikmetu fi Da've İllahi Teâlâ*,. Riyad 1423.

Sakr Abdulbedî, *Keyfe Ned'u'n-Nâs*, Kahire 1977.

Seyyid Muhammed Nuh, *Fikhü'd-Da'veti'l-Ferdiyye fi'l-Menheci'l-İslâmî*, Mansure 1992.

Seyyid Sabık, *Da'vetü'l-İslam*, Beyrut 1973.

Sir Thomas Walker Arnold, *ed-Da've ile'l-İslâm Bahs fi Tarihi neşri'l-Akide'ti'l-İslâmî*, trc. Hasan İbrâhim Hasan, Kahire 1970.

Ziyad Muhammed el- Âni, *Esâlibü'd Da'veti ve't- Terbiye fi's-Sünneti'n- Nebeviyye*, Amman 1999.

Hişam el-Talibî, *İslam Da'vetçilerine Eğitim Rehberi*, çev., Kamil Yiğit, İstanbul 1993.

3-Türkiye'de Da'vet Kitapları

Türkiye'de 1980'li yıllara kadar da'vetle doğrudan ilgili hemen hemen hiçbir çalışma yapılmamıştır. Aşağıda da görüleceği gibi yapılan çalışmaların tamamı, diğer İslam ülkelerinde yapılan eserlerin çevrisinden ibarettir. Türkiye'de yapılan ilk çalışmalar arasında Süleyman Uludağ'ın "*İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyeti*" ile Şevki Saka'nın "*Kur'an-ı Kerim'in Da'vet Metodu*" isimli kitaplarını zikredebiliriz. Uludağ'ın çalışması, doğrudan doğruya Resulullah'ın da'veti ve da'vet metoduyla ilgili değildir. Saka'nın çalışması, bu alanda yazılmış ilk ciddi çalışmadır. Elbette ki her çalışmanın bazı eksik yanları olacaktır. Onun da eksik tarafı, da'vet konusuna sosyolojik ve psikolojik açıdan yaklaşmamasıdır⁷⁰.

Bu alanda yazılmış en önemli çalışma, hiç şüphesiz Ahmet Önkal'ın "*Rasulullah'ın İslam'a Da'vet Metodu*"dur. Söz konusu çalışma yukarıda isimleri belirtilen kitapların benzer yönlerini ortaya koymakla birlikte daha çok bizzat Hz. Peygamber'in da'vet hareketini, sözlerini, fiillerini ve uygulamalarını inceleyerek sonuca ulaşmakta ve zaman zaman hüküm/kural çıkarmaktadır. Ayrıca sadece Kur'an'ın ayetlerinden değil, Resulullah'ın hadislerinden ve muteber siyer kaynaklarından istifade edilerek hazırlanmıştır. Yazıldığı dönemin İslam coğrafyasındaki da'vet çalışmalarına ışık tutmaktadır. Elbetteki yine de eksik yönleri olacaktır. Ancak şunu söyleyebiliriz ki bütün bu çalışmalar daha sonra yapılacak olan çalışmalara öncülük etmesi ve ışık tutması açısından önemlidir.

a- Kitap Çalışmaları

Ahmet Akçeel İslamoğlu, *İslama Göre Dava Adamı ve Da'veti*, Ankara 1977.

Ahmet Önkal, *Rasûlullah'ın İslam'a Da'vet Metodu*, Konya 1994.

⁷⁰ Önkal, s. XIV.

Celaleddin Vatandaş, *Hız. Muhammed'in Hayatı ve İslam Da'veti*, (Mekke ve Medine Dönemleri 2 cilt), İstanbul 2006. (Eser, tamamen bir siyer çalışmasıdır)

İsmail Lütfi Çakan, *Hakkı Tavsiye Metot ve Vasıtaları*, İstanbul 1976.

Mehmet Dikmen, *Peygamberimizin İnsan Kazanma Metodu*, İstanbul 2005.

Mehmet Göktaş, *İslam'ın Genç Da'vetçilerine*, Ulukışla 1986.

Mustafa Çatlı, *Kur'an'da Da'vet ve Çağdaş Da'vet Eğilimleri*, İstanbul 1996.

Süleyman Uludağ, *İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyeti*, İstanbul 1975.

Şevki Saka, *Kur'an'ı Kerim'in Da'vet Metodu*, by ty.

Türkan Namı, *İslam'a Da'vet*, yy 1972.

Vehbi Vakkasoğlu, *Dünyada İslam'a Koşanlar*, İstanbul 1987.

İbrahim Canan, *Hız. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, İstanbul 1982.

Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed*, by 1985.

İbrahim Kâfi Dönmez, *Hız. Peygamber'in Tebliğine Hâkim Olan Başlıca Hukuk Prensipleri*, İzmir 1983.

Recep Kılıç-Mustafa Çağrııcı-Abdülhamit Birışık, *Hız. Peygamber'in Hayatından Davranış Modelleri*, Ankara 1998.

b-Çeviriler

Abdülkerim Zeydan, *İslam Da'vetçilerine*, çev., Nezir Demircan, Ankara 1977.

Ahmed Faiz, *fî Zilâl'il Kur'an'da Da'vet Yolu*, çev., Ubeydullah Dalar, İstanbul 1990.

Fethi Yeken, *Da'vet Yolunda Dökülenler*, çev., M. Akif Yıldırım, İstanbul ty.

Fethi Yeken, *Da'vet Yolunda Hazırlık*, İstanbul 1992.

Fethi Yeken, *İslam'a Nasıl Da'vet Edelim?*, çev. M. Said Şimşek, Konya ty.

Fethi Yeken, *Çağdaş Da'vet Önderleri*, çev., Ziya Eryılmaz, İstanbul t.y.

Fethi Yeken, *Da'vetçiye Notlar: Da'vetçinin Yol Azığı*, çev., Tevhid Ayengin, İstanbul ty.

Hasan b. Ahmed b. Abdurrahman Hasan el-Benna, *Davanın Esasları*, çev. Abdurrahim Mert, İstanbul 1991.

Mevdûdî, *İslam Da'vetçilerine*, çev., Halil Günenç, İstanbul 1969. (çev. Yüksel Durgun, İstanbul 1989)

Muhammed Ahmed Raşid *Da'vetin Başlangıç Noktası*, çev., Cuma Ağa, İstanbul 1992.

Muhammed Ahmed Raşid, *İslam Da'vetinde Öncü Erlere Engeller*, çev., Ahmet Varol, İstanbul ty.

Muhammed Ebu Zehra, *İslama Da'vet: Gereklilik ve Yöntem Üzerine*, çev., Maşuk Aydın, Ankara ty.

Muhammed b. Naif Zeynelabidin, *Allah'a Da'vette Peygamberlerin Metodu*, çev., Maden-M. Siddik, İstanbul 1994.

M. Hasan Bureygış, *Da'vetçi Müslüman Kadın*, çev., Çelen-Mehmet, İstanbul 1995.

Muhammed Hüseyin Fazlullah, *Kur'an'da Da'vet Metodu*, çev. Sıbgatullah. Kaya, İstanbul 1994.

Muhammed Sabbağ, *İslam Da'vetçilerinin Vasıfları*, çev., Ömer Öztop, İstanbul 1978.

M. Said Ramazan el-Bûtî, *İslam'a Da'vet Metodu*, çev., Said Şimşek, İstanbul 1987.

Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, *İslam' da Da'vet Metodu*, çev., M. Said, Şimşek- İstanbul 1995.

Mustafa Meşhur, *Hak Yolunda Yürürken: (Da'vet İçin Yol Azığı)*; çev., Ahmed Cüneyd, İstanbul 1987.

Mustafa Meşhur, *İslam'a Da'vet Fıkhı*, çev., M. Ahmet Varol, İstanbul ty.

Mustafa Meşhur, *Da'vet Yolunda Temel Meseleler*, çev., Mahmut Hilmi Karacadağ, İstanbul 1991.

Mustafa Meşhur, *Da'vet Yolu*, çev. Mehmet Çelen, İstanbul 1996.

en-Nedvî, *Peygamberimizin Tebliğât ve Talimâtı*, (Asr-ı Saadet) çev. Ali Genceli, İstanbul 1967.

Safiyurrahman Mübarek Fûrî, *Peygamberimizin Hayatı ve Da'veti*, çev. H.İbrahim Kutlay, İstanbul 1999.

Salih b. Muhammed, *Başarılı İslam Da'vetçilerinin Vasıfları*, çev., Mehmet Ali Kara, İstanbul 2004.

Seyyid Ebü'l-A'la el-Mevdûdî, *İslam Da'vetçilerine*, çev. Halil Günenç, İstanbul 1969.

Seyyid Ebü'l-A'la el-Mevdûdî, *Gelin Müslüman Olalım*, çev. Filiz Handan Türedi, İstanbul 1993.

Seyyid Kutub, *İslam Da'vasının Stratejisi*, çev. Akif Nuri, İstanbul 1977.

es-Seyyid Sabık, *İslam Da'veti*, çev., Ahmet Gürtaş, Konya 1971.

c-Tezler

Türkiye'de da'vet ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri de yaptırılmıştır. Bazıları doğrudan da'vet ile ilgili iken bazıları ise dolaylı yoldan da'vetle ilgilidir. Bunlar arasında şu çalışmaları sayabiliriz:

1-Abdurrahman Ateş, *Tebliğ Eğitim ve Cihad Sürecinde Kur'an'ın Şiddet Sorununa Bakışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2000.

2- Asiye Yıldız, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Tebliğ Metodu Olarak Mesellerle Anlatım*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

3-Ayşe Özudođru, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberlerin Da'vet Metodu*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.

4-Fahri Hoşaf, *Sünnette Propaganda*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Şanlıurfa 2003.

5-Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ Metotları*, Uludağ Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi) Bursa 1998.

6-M. Zeki İşcan, *Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy ani'l-Münker*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1991.

7-Murat Çakır, *Bir Tebliğ Metodu Olarak Hz. Peygamber'in Hadislerinde Kıssalar*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.

8-Niyazali Aripov, *Kur'an-ı Kerim'in İnanmaya Da'vette Kullandığı Üslubu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001.

9-Şevki Saka, *Kur'an-ı Kerim'de Da'vet Metodu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1979.

10-Talip Özdeş, *Kur'an-ı Kerim'de Dine Da'vet Usulü* (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1992.

11-Yavuz Fırat, Kur'an-ı Kerim'e Vahiy Sürecinde Oluşan İslam Toplumu (Tedric ve Tebliğ Yöntemleri Açısından), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi) Kayseri, 1997.

12-Şakir Gözütok, Hz. Peygamber'in Mekke ve Medine Dönemindeki Hadislerinde Uyguladığı Eğitim Metotları, Buhârî ve Müslim Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1995.

4- İsimlendirilişleri İtibariyle Da'vet Kitapları

Da'vet kitaplarının isimlendirilişleri konusunda şunları söyleyebiliriz:

1-Kur'an'da da'vet veya bu bağlamda isimlendirilen da'vet kitapları. Bunlar, çoğunlukla Kur'an ayetleri ışığında da'vet, da'vet metotları, da'vetçilerin vasıfları ve peygamberlerin da'vetleri karşısında takındıkları tutumlar gibi konuları ele almaktadır. Tekrara düşmemek için bu yönde yapılmış çalışmalarını burada da vermek istemiyoruz. Yukarıda da'vet kaynaklarına bakıldığında bu açıkça görülecektir. Ancak Türkiye'de yapılmış çalışmalar arasında bu bağlamda Şevki Saka'nın *Kur'anı Kerim'in Da'vet Metodu* kitabını referans olarak verebiliriz.

2-Hz. Peygamber'in da'vet metodu veya bu yönde isimlendirilen da'vet kitapları. Da'vet kitapları arasında en yaygın olanı, bu türden çalışmalardır. Daha çok bu çeşit kitaplarda Hz. Peygamber'in hayatı incelenmekte ve olaylar esnasında söylediği sözler ve yaşadığı ya da yaptığı uygulamalar ışığında da'vet faaliyeti ele alınmaktadır. Türkiye'de bu türden yazılmış da'vet kitapları arasında ciddi bir çalışma olarak gördüğümüz Ahmet Önkâl'in *Rasulullah'ın İslam'a Da'vet Metodu* isimli kitabını verebiliriz.

3-Sünnette da'vet şeklinde isimlendirilen kitaplar. Bunlar, da'vet kitapları arasında sayısal olarak azdır. Daha çok hadisler ışığı altında Hz. Peygamberin da'veti ve da'vet metodu incelenmektedir. Türkiye yapılan çalışmalar arasında Fahri Hoşaf'ın *Sünnette Propaganda* adlı doktora çalışmasını örnek olarak gösterebiliriz.

4-Yukarıda isimleri zikredilen da'vet çalışmalarının dışında da'vet kitaplarının değişik biçimlerde isimlendirildiklerini söyleyebiliriz. Bunlar arasında İslam'a da'vet metot ve vasıtaları, başarılı İslam da'vetçilerinin vasıfları, İslam da'vetinde engeller, da'vet yolunda hazırlık, İslam'a göre dava adamı ve da'veti gibi sayılarını çoğaltabileceğimiz isimlendirmeler yapılmıştır.

5-Muhtevaları İtibariyle Da'vet Kitapları

Muhtevaları yönüyle da'vet kitaplarına baktığımızda genel itibariyle şu konulara ağırlık verdiklerini söyleyebiliriz:

Da'vetin tanımı, gerekliliği, Kur'an ve sünnetteki yeri, önceki peygamberlerin ve Hz. peygamber'in da'vet metotları, Kur'an'daki kıssalardan da'vet için çıkarılacak dersler, günümüze aktarılması, da'vetçide bulunması gereken vasıflar, karşılaşılabilecek zorluklar, çözüm yolları ve da'vette kullanılması gereken vasıtalar ele alınmaktadır. Da'vet kitaplarına baktığımızda bütün bu konularda birbirlerini tamamladıklarını söyleyebiliriz. Yalnız söz konusu eserler içerisinde Hişam el-Talibî'nin "*İslam Da'vetçilerine Eğitim Rehberi*" isimli çalışması, diğer da'vet eserlerinden tamamıyla farklıdır. Kitabın daha başında da belirtildiği gibi bu eserin hedef kitlesi, lisans ve lisansüstü olmak üzere üniversite öğrencileridir. Yaş olarak hedefi ise, 20 ile 30 yaş arasındaki genç insanlardır. Bazı uyarlamalarla diğer yaş grupları için de faydalı olabileceği belirtilmektedir⁷¹. Eserin amacı ise, "bilgiyi ve hikmeti ele geçirerek, inandırıcı ve etkili bir şekilde yüksek bir idrak ve sadakatle davayı uygulamaya koymak suretiyle sosyal değişmeye öncülük edecek dinamik liderler yetiştirmektir"⁷². Kısacası eser, İslam'ı anlatacak da'vetçilerin nasıl eğitilmeleri gerektiğini güzel bir şekilde açıklamaktadır. Orijinal bir çalışma olması ve konuya farklı yaklaşımı hasebiyle diğer eserlerden ayrılmaktadır.

Şimdi buraya kadar yazdığımız da'vet kitaplarından biri Arap dünyasından diğeri de ülkemizden olmak üzere iki kitabı içerikleri yönünden burada vermek istiyoruz. Amacımız şu ana kadar anlattığımız bilgilerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Arap âleminde meşhur Abdülkerim Zeydan'ın "*Usûlü'd-Da've*"si ile ülkemizden bu alanda yapılmış en derli toplu bir çalışma olan Ahmet Önkal'ın "*Resulullah'ın İslam'a Da'vet Metodu*"nu karşılaştırma imkanı bulmamız için vereceğiz. Önce Zeydan'ın çalışmasını⁷³ verelim:

Eserin kendisi (çeviri değil), yaklaşık 496 sayfadan ve iki ana bölümden ve pek çok alt bölümden oluşmaktadır. Genel hatlarıyla içindekileri vermek istiyorum. Çünkü bu kadarı bize muhtevası bakımından bir intiba verecektir kanaatindeyim. Birinci bölümde Zeydan, İslam'ın tarifini ve esaslarını vermektedir. Allah Resulüne şehadetin ve salih amelin ne demek olduğunu anlatmaktadır. Ardından İslam'ın özelliklerini, İslam hukukunu, İslam ahlakını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Sonra İslam'ın sosyal sistemini, bu bağlamda aile konusuna geniş yer ayırmakta, fetva konusuna detaylıca incelemektedir. Bütün bunların dışında İslam'ın hisbe teşkilâtına

⁷¹ Hişam el-Talibi, *İslam Da'vetçilerine Eğitim Rehberi*, çev. Kamil Yiğit, İstanbul 1993, s. 10.

⁷² *Age.*, s. 1.

⁷³ Abdülkerim Zeydan, *Usûlü'd-Da've*, Bağdat 1975.

değınmekte, devlet yönetimini, bu çerçevede halife ve hilafeti ele almakta, şura sistemini irdelemektedir. Ardından İslam'ın ekonomik sistemini, bu anlamda beytûlmali, beytûlmalin gelir ve giderlerini, İslam'ın cihada bakışını, suç ve cezalarını ele almaktadır. Bu bölümde başlıklardan da anlaşılacağı üzere da'vet ve da'vetçiden öte İslam'ın genel hatlarıyla inanç ve muamelat yönünün ortaya koyulduğunu görmekteyiz.

İkinci bölümde ise Zeydan, da'vet ve da'vetçi üzerinde durmaktadır. Asıl bizi ilgilendiren husus da bu bölümdür. Bu bölüme yazar da'vetçinin tanımı ile başlamaktadır. Ardından da'vetçinin ilmi ve ameli yönden donanımlı olması gerektiği belirtilmekte ve bu hususta neler yapılması gerektiği belirtilmektedir. Sonra da'vetçinin ahlaki yapısı detaylı bir şekilde ele alınmakta ve ardından da da'vetçinin insanları neye da'vet edeceği açıklanmaktadır. Bütün bunlar verildikten sonra da'vet edilen halkın durumu ortaya konulmakta, bunlara nasıl yaklaşılması ve nasıl da'vet edilmeleri aydınlatılmaktadır. Bu bağlamda da'vetçinin karşılaşacağı insan prototipleri verilmektedir. Özellikle bu ikinci bölümdeki hususlar, ayetler ışığı altında incelenmektedir.

Şimdi de Türkiye'de yapılmış ve bu alanda en kapsamlı çalışma olan Önkal'ın "Resulullah'ın İslam'a Da'vet Metodu" kitabının içeriğini vermeye çalışalım:

Eser, Giriş kısmı hariç üç bölümden oluşmaktadır. Girişte da'vet kelimesinin anlamı, Kur'an ve Hadislerde da'vetin ne anlama geldikleri, da'vetin sahası, gerekliliği, da'vette metodun önemi ile önceki peygamberlerin da'vet metodu ile Resulullah'ın da'vet metodu sunulmaktadır.

Birinci bölümde Resulullah'ın da'vet metodunun yönleri ve amacına ulaşmak için takip ettiği merhaleler verilmektedir. Bu bağlamda da'vetin hazırlık, kadrolaşma, kitleleşme ve devletleşme gibi safhaları olduğunu belirtmekte ve bunları açıklamaktadır. Yine bu bölümde da'vete muhatap kesime nasıl yaklaşılacağı, yöntem ve vasıtalar ile da'vetçinin vasıfları verilmektedir. Resulullah'ın sosyal kurumlarla nasıl ilişki içerisine geçtiği, da'vetini bunlara nasıl ulaştırdığı açıklanmaktadır. İkinci bölümde da'vet metotlarına Mekke ve Medine zaviyesinden bakılmaktadır. Üçüncü bölümde ise, da'vet çalışmalarının tarihi verilmektedir.

6-Da'vet Kitapları Hakkında Değerlendirmeler

Da'vet kitapları konusunda şu değerlendirmelerde bulunabiliriz:

1-Da'vet kitaplarının yazılışı son yüzyılda başlamıştır. İlk olarak daha çok Arap ülkeleri ile Asya'da (Hindistan ve Pakistan) baş-

lamıştır. Türkiye’de da’vet kitaplarının tarihi son otuz yıllıktır. Öncesindeki kitaplar ise, çeviriler şeklindedir.

2-Da’vet kitaplarında belirlenmiş, sabit bir içerik ve metot söz konusu değildir. Daha çok birbirlerinin tekrarı şeklindedir. Gerek Türkiye dışında gerekse Türkiye’de yapılan çalışmalara baktığımızda bunu açıkça görebiliriz. Ayrıca Türkiye dışında yapılan kitapların bir kısmı bilimsel içerikli değildir.

3-Genel olarak da’vet kitaplarına baktığımızda bunların 1900’lü yıllarda yazılmış olduğunu görebiliriz. Bir başka deyişle siyasal İslam’ın mücadele verdiği dönemlerde yazılmıştır. 2000’li yıllarda da’vet kitaplarının yazılmasında bir düşüşün yaşandığını müşahade etmekteyiz. Bu durum, Türkiye’de de aynıdır. Bunun nedenleri konusunda kesin bir şeyler söyleyemeyiz. Belki birkaç yorumda bulabiliriz. 2000’li yıllar bütün dünyada olduğu gibi İslam dünyasında da teknolojik gelişmelerin hızlı bir şekilde geliştiği dönemdir. Bu yıllarda artık da’vet çalışmaları internet sitelerine kaydı. Google’den değişik dillerde da’vet kelimesini girdiğimizde sayısız da’vet sitelerinin geldiğini göreceğiz. Örnek olması için burada da’vet siteleriyle ilgili birkaç isim vermekle yetinmek istiyoruz. <http://www.selefida’vet.com;> www.islamida’vet.com; www.ehlibeyteda’vet.com; www.da’vetvakfi.org/islamada’vetvakfi; www.duslerforum.org/islami-da’vet-la-ilahe-illallah-t35628.html.

Bir başka neden olarak da müslüman ülkelerdeki sosyolojik değişiklikleri gösterebiliriz. Yukarıda da belirttiğimiz gibi da’vet kitapları özellikle İslam ülkelerinde bağımsızlıklarını elde ettikten sonra çoğalmaya başlamıştır. Bu, aslında sömürgeci ülkelerin baskısı altında yaşanan toplumsal ve dini travmanın beklenen bir sonucuydu. 2000’li yıllara gelindiğinde eski fakir ve sömürülen Arap ülkeleri artık yerini zengin, lüks ve refaha bırakmıştır. Bu da ister istemez inanların farklı uğraş içerisine girmelerine sebep olmuştur. Bu, kesinlikle da’vet çalışmalarının tamamen bittiği anlamına gelmez. Devam etmekle birlikte azaldığını söyleyebiliriz.

4-Yine genel olarak da’vet kitaplarına baktığımızda bunların buldukları dönemin ileri gelen fikir ve düşünce adamları tarafından yazıldıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Örneğin, Hasan el-Benna, Seyyid Kutub, Mevdûdî, Fethi Yeken ve diğerleri gibi. Da’vet kitapları yazarlarının yaşadıkları yerlere baktığımızda çoğunluğun Pakistan, Hindistan ve Mısır olduğunu görmekteyiz. Bu da bu bölgelerde İslami duyarlılığın daha hassas olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü bu bölgeler, sömürgeci güçler tarafından hem maddi anlamda hem de manevi anlamda sömürülmüşlerdir. Bunlardan kurtulmak için de hem İslamî yaşantıyı hem de siyasi birlik içerisinde sömürgeci güçlere ve onların yandaşlarına karşı mücadele vermektir.

5-Genel olarak da'vet kitapları incelendiğinde içeriklerinin neredeyse aynı olduklarını belirtmiştik. Bu durum, İslam'ın dünyanın bütün ülkelerinde yetiştirilen bir çiçek bahçesi olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Gerçek hayatta bu böyle değildir. İslam daha çok her ülkede farklı bir düzenlemeyle sunulabilen eşsiz bir çiçekler demetidir. Her toprak ve iklim için ayrı bir çiçekler grubu vardır. O ülkeye uygun özel ve mahalli çiçekler vardır. İslam toplumunu böylesine renkli, verimli ve ilgi çekici yapan bu güzel uluslar mozaiğidir. Bu nedenle da'vet kitaplarının tamamı bu hususu göz önünde bulundurularak hazırlanmamıştır.

6-Da'vet kitapları ile ilgili söyleyebileceğimiz bir başka husus da yazılan kitapların genelini Hz. Peygamber'in dönemini, dolayısıyla Resulullah'ın da'vet metodunu ele aldıkları gerçeğidir. Hâlbuki da'vet, sadece Hz. Peygamber dönemi ile ilgili değildir. Hulefâ-yi Râşidîn döneminde de da'vet devam etmiştir. Ama nasıl ve kimler tarafından gerçekleştirilmiştir? Sadece tarih ve fütûh eserlerinde verilen ara cümlelerle yetinilmiş, müstakil olarak bir çalışma yapılmamıştır.

7-Son yirmi yıl teknolojik açıdan hızlı bir değişimin yaşandığı bir dönemdir. Da'vet kitapları yazılırken da'vet vasıtalarında o dönemin teknolojisi gündeme getirilmiştir. Ancak bu durumun yeniden gözden geçirilerek da'vet çalışmalarının hazırlanması gerekir diye düşünmekteyiz. Örneğin internet aracılığıyla İslam nasıl anlatılmalı? Uydu vasıtasıyla bütün dünyaya ulaşılan televizyonlardan da'vet için nasıl istifade edilmeli? Gibi daha çoğaltabileceğimiz sorulara uzmanları tarafından yeniden cevapların aranması gerekmektedir.